

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2024.14>**В. В. Гуглей**аспірант кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0002-5389-1025**ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

У статті розглядається фінансова безпека як правова категорія, її складові, а також правові механізми забезпечення фінансової безпеки в Україні. Дослідження теорії фінансової безпеки включає аналіз наукових підходів, оцінку ефективності нормативно-правового регулювання та визначення основних загроз і викликів для фінансової системи держави. Це дозволяє розробити комплексні заходи, спрямовані на зміцнення фінансової безпеки та забезпечення сталого економічного розвитку України.

Для України, яка стикається з численними економічними викликами та загрозами, фінансова безпека є особливо важливою. Забезпечення фінансової безпеки дозволяє зміцнити економічну стабільність, підвищити інвестиційну привабливість, забезпечити соціальну захищеність населення та сприяти сталому економічному розвитку. Особливе значення має ефективне управління державним боргом, стабільність банківської системи та забезпечення прозорості й ефективності бюджетного процесу.

Фінансова безпека як правова категорія є фундаментальним елементом національної безпеки та економічної стабільності України. Вона охоплює комплекс правових норм і механізмів, спрямованих на захист фінансової системи від внутрішніх і зовнішніх загроз. Для забезпечення фінансової безпеки необхідні ефективне законодавче регулювання, надійні механізми нагляду та контролю, антикризове регулювання та міжнародне співробітництво. Сильна фінансова безпека сприятиме сталому економічному розвитку та підвищенню якості життя громадян України.

Фінансова безпека як правова категорія відображає систему правових норм, спрямованих на захист фінансової системи держави від різноманітних загроз. Це включає правове регулювання діяльності фінансових установ, державного бюджету, ринків капіталу, валютних операцій та податкової системи. Правова природа фінансової безпеки полягає в створенні правових умов, які забезпечують стійкість та розвиток фінансової системи.

Ключові слова: фінансова безпека держави, національна безпека, економічна безпека, фінансові інтереси, фінансова система.

Gugley V. V. GENERAL THEORETICAL AND LEGAL FEATURES OF THE FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE

The article considers financial security as a legal category, its components, as well as legal mechanisms for ensuring financial security in Ukraine. The study of the theory of financial security includes the analysis of scientific approaches, the evaluation of the effectiveness of legal regulation and the identification of the main threats and challenges for the financial system of the state. This makes it possible to develop comprehensive measures aimed at strengthening financial security and ensuring sustainable economic development of Ukraine.

For Ukraine, which faces numerous economic challenges and threats, financial security is particularly important. Ensuring financial security makes it possible to strengthen economic stability, increase investment attractiveness, ensure social security of the population and promote sustainable economic development. Of particular importance is the effective management of the public debt, the stability of the banking system, and ensuring the transparency and efficiency of the budget process.

Financial security as a legal category is a fundamental element of national security and economic stability of Ukraine. It covers a complex of legal norms and mechanisms aimed at protecting the financial system from internal and external threats. Effective legislative regulation, reliable supervision and control mechanisms, anti-crisis regulation and international cooperation are necessary to ensure financial security. Strong financial security will contribute to sustainable economic development and increase the quality of life of Ukrainian citizens.

Financial security as a legal category reflects a system of legal norms aimed at protecting the state's financial system from various threats. This includes legal regulation of the activities of financial institutions, the state budget, capital markets, currency operations and the tax system. The legal nature of financial security consists in creating legal conditions that ensure the stability and development of the financial system.

Key words: financial security of the state, national security, economic security, financial interests, financial system.

У сучасних умовах, з огляду на складну ситуацію в соціальній, економічній, політичній та інших сферах суспільного життя, дослідження різних аспектів національної безпеки – державної, економічної, політичної, військової, правової тощо – набувають все більшої актуальності. Ці дослідження здійснюються науковцями різних сфер, що підкреслює багатогранність зазначеного явища.

Фінансова безпека є одним із ключових компонентів національної безпеки України. Вона забез-

печує стійкість та стабільність фінансової системи держави. В умовах сучасних економічних, політичних та соціальних викликів, що постали перед Україною, питання забезпечення фінансової безпеки набуває особливої актуальності.

Фінансова безпека є фундаментальною передумовою стабільного функціонування національної економіки та створення умов для сталого економічного зростання. Стабільність фінансової системи дозволяє мінімізувати ризики економічних

криз, підтримувати стабільність національної валюти та забезпечувати стійкість банківського сектору. Це, своєю чергою, є критично важливим для залучення іноземних інвестицій та підтримки внутрішнього інвестиційного клімату.

За своєю природою фінансова безпека є досить багатогранним явищем і обумовлюється існуванням багатьох чинників. Однією з ключових складових фінансової безпеки є бюджетна безпека. Збалансований державний бюджет, ефективне управління державним боргом та адекватна податкова політика є основними умовами фінансової стабільності. Надійна бюджетна система дозволяє державі виконувати свої соціальні зобов'язання перед громадянами, фінансувати національні програми та підтримувати розвиток інфраструктури. Банківська безпека також відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової безпеки. Стабільність банківської системи гарантує збереження коштів громадян і підприємств, сприяє розвитку кредитування та інвестиційної діяльності. Надійність банківської системи є запорукою економічної стабільності та довіри з боку громадян до фінансових інститутів.

Валютна безпека є ще одним важливим аспектом фінансової безпеки. Стабільний валютний курс та ефективний контроль за валютними операціями дозволяють знизити ризики валютних криз та забезпечити стабільність національної валюти. Це сприяє зростанню експорту, зниженню залежності від імпорту та покращенню платіжного балансу країни.

Податкова безпека забезпечує справедливий розподіл податкового навантаження, що сприяє зростанню економічної активності та зниженню рівня тіньової економіки. Ефективна податкова політика сприяє наповненню державного бюджету та забезпечує фінансування важливих соціальних програм.

Соціальна стабільність також залежить від забезпечення фінансової безпеки. Вона гарантує своєчасне фінансування соціальних виплат, пенсій, стипендій та інших соціальних програм, що є важливим чинником соціальної захищеності населення.

Забезпечення фінансової безпеки в Україні є комплексним завданням, що вимагає координації зусиль з боку державних органів, фінансових установ та суспільства в цілому. Ефективне законодавче регулювання, надійні механізми контролю та моніторингу, а також стратегічне планування є ключовими інструментами для досягнення цієї мети.

Варто зазначити, що на сьогоднішній день поняття «фінансова безпека» не є всебічно дослідженим та вивченим, але це не зменшує актуальності дослідження даної категорії, а навпаки – дає підстави для досліджень у цій сфері.

В умовах глобалізації, інтеграційних процесів та зростання фінансових ризиків дослідження теорії фінансової безпеки набуває особливої актуальності. Це поняття охоплює широкий спектр економічних, політичних та соціальних аспектів, які впливають на стабільність та розвиток фінансової системи країни.

Аналіз існуючих наукових підходів та визначень цього поняття дають підстави для теоретичного осмислення фінансової безпеки.

Різні науковці пропонують власні трактування фінансової безпеки, що обумовлено багатогранністю та комплексністю цього явища. Однією з ключових проблем є визначення критеріїв та індикаторів, які дозволяють оцінити рівень фінансової безпеки держави.

Деякі науковці розглядають фінансову безпеку як стан захищеності фінансових інтересів держави, що забезпечує її економічну незалежність, стійкість фінансової системи та здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам. Інші акцентують увагу на стійкості бюджетної системи та ефективності податкової політики як ключових елементів фінансової безпеки. Аналіз різних підходів дозволяє створити більш комплексне розуміння сутності фінансової безпеки та визначити основні напрямки її забезпечення.

З погляду забезпечення рівноваги фінансова безпека держави – це стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, страхової та фондової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [1].

Фінансова безпека держави обумовлена: захищеністю фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; достатнім рівнем фінансової незалежності, стабільності та стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників, що загрожують національним інтересам у фінансовій сфері; здатністю фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стале економічне зростання [2].

У загальному, фінансову безпеку держави можна визначити через сукупність певних властивостей. Зокрема, це захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; достатній рівень фінансової незалежності, стабільності та стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стале економічне зростання [3].

Схоже комплексне визначення фінансової безпеки пропонує і інший автор досліджень даної тематики. Зокрема, фінансова безпека розглядається як сукупність: ступеня захищеності фінансових інтересів; рівня забезпеченості суб'єктів усіх рівнів управління фінансовими ресурсами; стану складових фінансового ринку; якості фінансових інструментів і послуг; стану фінансових потоків в економіці, що дозволяє вважати її одним з найважливіших системоутворюючих елементів економічної безпеки держави [4].

Фінансова безпека держави – це захищеність інтересів держави у фінансовій сфері, або такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує спроможність держави раціонально використовувати фінансові ресурси [5].

Нормативно-правове регулювання фінансової безпеки в Україні здійснюється через систему законодавчих та підзаконних актів, які визначають засади фінансової політики держави, механізми управління державними фінансами, регулювання банківської діяльності, валютного ринку та податкової системи.

Одним із таких актів є Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 569-р. Вона окреслює основні загрози та виклики у сфері фінансової безпеки, а також шляхи їх подолання. Концепція не оперує поняттям «фінансова безпека», але окреслене нею коло відносин що регулюються відповідає об'єктам фінансової безпеки. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері України є стратегічним документом, який визначає основні напрями державної політики щодо забезпечення фінансової безпеки країни. Вона формулює засади, принципи та пріоритети дій державних органів, спрямованих на зміцнення фінансової стійкості та захист національних інтересів у фінансовій сфері. Цей документ є важливим інструментом для запобігання фінансовим кризам та мінімізації ризиків, пов'язаних з фінансовою нестабільністю. У концепції зазначено, що національна безпека у фінансовій сфері включає питання безпеки в бюджетній сфері, у сфері управління державним боргом, гарантованим державою боргом та боргом корпоративного сектору, податковій сфері, сфері фінансів реального сектору економіки, банківській сфері, сфері валютного ринку та у сферах функціонування фондового ринку та небанківського фінансового сектору [6]. Цей перелік дає підстави для окреслення структури фінансової безпеки в Україні виділяючи такі її елементи як : бюджетна безпека, податкова безпека, валютна безпека тощо.

У вітчизняному законодавстві термін «фінансова безпека» також зустрічається і у інших нормативно-правових актах. Фінансова безпека - це

стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни. Фінансова безпека, у свою чергу, має такі складові: банківська безпека, безпека небанківського фінансового сектору, боргова безпека, бюджетна безпека, валютна безпека, грошово-кредитна безпека [7]. Сама фінансова безпека даним документом визначається як складова економічної безпеки.

Аналогічний погляд на взаємопов'язаність фінансової та економічної безпеки демонструє і інший нормативно-правовий акт, а саме Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року затверджена указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021. Відповідно до даного акту, основними викликами та загрозами у сфері фінансової безпеки є: низький рівень бюджетної дисципліни; значний обсяг дефіциту державного бюджету, що перевищує визначені Бюджетним кодексом України 3 відсотки прогнозного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України на відповідний рік, що за фактичної відсутності неборгових джерел його фінансування спричиняє зростання державного боргу та відповідного навантаження на державний бюджет; недостатній рівень фінансової інклюзії; високий рівень тінізації економіки; непослідовність правового регулювання відносин у податковій сфері; поширення явища легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом тощо [8]. Оскільки даний нормативно-правовий акт був прийнятий у 2021 році, у ньому не включені найбільш актуальні на сьогоднішній день виклики та загрози, що були спровоковані військовим вторгненням росії на територію України.

Серед вітчизняних наукових досліджень даної проблематики справедливою є точка зору щодо визначення структури правового регулювання фінансової безпеки. У структурі фінансової безпеки України виділяють три рівні правового забезпечення:

- рівень Конституції України, яка встановлює систему державних органів, їх повноваження та механізми взаємодії;
- рівень законів;
- рівень підзаконних нормативно-правових актів [9].

Враховуючі прогалини у чинному законодавстві та дискусійність питання щодо правового забезпечення фінансової безпеки, на часі потреба з'ясування сутності фінансової безпеки як явища, що вимагає правового регулювання, націленого на усунення фактів та чинників, що призводять до створення загроз у сфері формування, розподілу та використання фондів грошових коштів

держави, органів місцевого самоврядування та господарюючих суб'єктів і захисту національних інтересів держави та громадян [10].

Важливою складовою нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки є також міжнародні договори та угоди, які регулюють фінансові відносини між державами та сприяють гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Україна є учасником ряду міжнародних договорів та угод, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки та сприяння стабільності фінансової системи. Зокрема:

– Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Угода про асоціацію, підписана у 2014 році, містить положення щодо співпраці в фінансовій сфері, включаючи зобов'язання України щодо дотримання фінансових стандартів ЄС, боротьби з корупцією, запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму;

– Меморандум про економічну та фінансову політику з Міжнародним валютним фондом (МВФ). Україна уклала меморандуми з МВФ в рамках програм фінансової допомоги, таких як Програма розширеного фінансування (Extended Fund Facility) та інші. Ці меморандуми визначають конкретні заходи економічної політики, які повинна здійснити Україна для отримання фінансової підтримки;

– Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацією доходів, отриманих злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (Страсбурзька конвенція). Ця конвенція спрямована на посилення міжнародного співробітництва у боротьбі з відмиванням грошей. Україна у 2011 році приєдналася до конвенції, що допомагає боротися з нелегальними фінансовими потоками;

– FATF. Україна є членом регіональної групи з фінансових дій – Moneyval, яка діє в рамках FATF. Відповідно до стандартів FATF, Україна зобов'язана впроваджувати заходи для запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму;

– Конвенція ООН проти корупції (UNCAC). Ця конвенція зобов'язує країни-учасниці, включаючи Україну, впроваджувати заходи для запобігання корупції, включаючи фінансові аспекти, такі як відмивання грошей і незаконне збагачення.

Очевидно, що для забезпечення усім умови і вимог відповідно до договорів та угод учасником яких є Україна, використовуються різні правові механізми. Умовно, їх можна поділити на декілька складових: законодавче регулювання, нагляд та контроль, антикризове регулювання, міжнародне співробітництво.

Законодавче регулювання зосереджується на ухваленні законів, які регулюють діяльність фінансових установ, податкову політику, бюджетний процес та валютні операції. Це включає закони про банки та банківську діяльність,

про державний бюджет, про податки та збори, про валютне регулювання тощо.

Нагляд та контроль є тим обов'язковим чинником що є вкрай необхідним для ефективної діяльності фінансових установ з боку державних органів, таких як Національний банк України, Міністерство фінансів, Державна податкова служба та інші.

Антикризове регулювання полягає у впровадженні заходів для запобігання та подолання фінансових криз, включаючи підтримку банківської системи, стабілізацію валютного курсу та забезпечення бюджетної збалансованості.

Міжнародне співробітництво та участь у міжнародних фінансових організаціях, підписання міжнародних угод є запорукою зміцнення фінансової безпеки держави.

Отже, на основі вищевикладеного можна сформулювати декілька висновків.

По-перше, фінансова безпека є ключовим елементом національної безпеки будь-якої держави, зокрема України. Це комплексний показник, що охоплює стабільність фінансової системи, здатність держави захищати свої фінансові інтереси та забезпечувати економічну стабільність і розвиток.

По-друге, фінансову безпеку можна визначити як стан фінансової системи держави, який забезпечує стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, сприяє стабільному економічному розвитку та соціальній стабільності. Вона включає в себе захист від фінансових криз, стабільність банківської системи, ефективне функціонування ринків капіталу, а також надійність бюджетної системи.

По-третє, фінансова безпека включає кілька ключових складових, кожна з яких відіграє важливу роль у загальній стабільності фінансової системи:

– бюджетна безпека: забезпечення стабільного та збалансованого бюджету, уникнення дефіциту бюджету та ефективне управління державним боргом;

– банківська безпека: стабільність банківської системи, здатність банків виконувати свої зобов'язання та уникати банкрутств;

– валютна безпека: стабільність національної валюти, запобігання різким коливанням валютних курсів та зниження залежності від іноземних валют;

– інвестиційна безпека: сприятливий інвестиційний клімат, захист прав інвесторів та стимулювання внутрішніх і зовнішніх інвестицій;

– податкова безпека: ефективна податкова політика, яка забезпечує справедливий розподіл податкового навантаження та стабільні надходження до бюджету.

По-четверте, фінансова безпека як правова категорія відображає систему правових норм, спрямованих на захист фінансової системи дер-

жави від різноманітних загроз. Це включає правове регулювання діяльності фінансових установ, державного бюджету, ринків капіталу, валютних операцій та податкової системи. Правова природа фінансової безпеки полягає в створенні правових умов, які забезпечують стійкість та розвиток фінансової системи.

Література

1. С.М. Фролов, О.В. Козьменко, А.О. Бойко. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів : навч. посіб. Суми: УАБС НБУ, 2015. 332 с.
2. Білоус В.Т., Тернущак М.М. Категорія «фінансова безпека держави» у теоретико-правовому вимірі // Фінансова безпека України: сучасний стан правового регулювання та перспективи розвитку: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої науковій школі заслуженого юриста України, професора, д.ю.н. Віктора Тарасовича Білоуса. м. Ірпінь, 26 жовтня 2023 року. Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. 312 с
3. Марченко О. М., Пушак Я. Я., Ревак І. О. Фінансова безпека держави : навч. посібник. Львів, 2020. 356 с.
4. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). К. : Київ. нац. торг.-екоп. ун-т, 2004. 759 с.
5. Сухоруков А.І. Проблеми фінансової безпеки України : монографія (передмова акад. НАН України С.І. Пирожкова). К. : НІПМБ, 2004. 117 с.
6. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 15.08.2012 № 569-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80#Text> (дата звернення 18.06.2024 р.)
7. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (дата звернення 18.06.2024 р.)
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року»: Указ Президента України; Стратегія від 11.08.2021 № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text> (дата звернення 18.06.2024 р.)
9. Проць І.М. Нормативно-правове забезпечення фінансової безпеки в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство*, 2023. № 5 С.385-390.
10. Гетманець, О. Фінансова безпека як об'єкт правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*, 2020. № 3. С. 218-223. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.3.37>